

Istanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan
İstanbul - 1984

ANTİNATÜRALİST SOSYOLOJİ ANLAYIŞI AÇISINDAN LIBERALİZM FENOMENİ

Prof. Dr. Tarık Özbilgen (*)

I) Sosyal metodoloji ve politikoloji

Konuya şunu vurgulayarakтан girelim ki politikadan tüm bağımsızlıkla bir sosyal metodoloji saptama olanağı yoktur. Zira sosyal alanda geçerli olanı, realiteye dayalı bir deontolojik metoddur ki, bunun da tek sözcükle deyimi, politikadır. Bunun anlamıysa, otonom etik —insansal— değerlerin sosyal yaşamın alanlarında gerçekleşim olanak ve yollarının araştırılmasıdır. Bu olanak ve yolları araştırıp ortaya koyacak disiplin politoloji —politikoloji— olduğuna göre, her çeşit sosyal metodolojinin temelinde politik anlayışların yer aldığı kabullenmek zorunluğu vardır. Ancak, durum yanlış anlaşılmalıdır; sosyal yaşamının politikaya bağımlı olduğu, buna göre belirlendiği, politik yeğlenimlere göre biçim alacağı tarzında yorumlanmamalıdır. Gözden kaçırılmaması gerekeni, politikolojinin, otonom etik —insansal— değerleri, sosyal yaşamın-m koşullarına bağımlılıkla öngörme durumunda olduğudur. Yani, Walter Burckhardt'ın —bir başka yönden— deyişiyle, politika bulunmaktadır. Ne varki bütün bunlar, gene de politikolojinin sosyal metodoloji yönünden vaz-

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi emekli öğretim üyesi

geçilmezliğini ortadan kaldırıyor değildir. Durum, çağdaş Amerikan hukuk düşünürü W. Friedmann'ın görüş açısından bakıldığında, açıkça şu biçimde kendini göstermektedir: Politikoloji, filozofik verilerin sosyolojik verilerce belirli —sınırlı— uygulanım yollarını saptamakta ve sonra —genel hukuk teorisinin verilerine göre oluşturduğu— hukuk kuralları aracılığıyla sosyal yaşamı kimliğine kavuşturmaktadır. Bütün bunların —kısa, kesin ve— açık anlamıysa, sosyal yaşamı düzenlemek üzere ortada —tüm bağımlığma karşın— politikolojinin göründüğüdür.

Konumuzu daha yakın —ve daha da işeyarar— bir yaklaşımla deyimleyecek olursak, liberal —nonentervansiyonist— ya da sosyalist —entervansiyonist— bir anlayışa sâhipolmaksızın herhangi bir sosyal yaşamı düzenleme olanağı yoktur. Senkretik —eklentik— anlayışlar da, savımızı çürütmeye değil, doğrulamaya götürür. İşte, sosyolojik —bilimsel— açıdan sorun —çözüm— için başlama noktamız da bu olmalıdır: Acaba sözkonusu iki politik anlayıştan hangisi yerindedir? Ya da yerinde bir politikolojik anlayışı belirlemek üzere ikisi arasında girilecek bir senkretizmin karakteristiği ne olmalıdır? Bu soruların karşılıklarını soruna çözüm getirilmedikçe, sosyal metodoloji alanında bir temel saptama olanağı yoktur. Korkulacak olanı da bilime politika sokulması olup politikaya bilimin sokulması değildir. Taa ki, politikoloji alanı da —sosyomoral anlamda— gerçeklikler var ola!

Şunu belirtelim ki biz burada, liberalizm ve sosyalizmden hangisinin yerinde olduğunu ya da yerinde senkretizmin karakteristiğini araştırarak değiliz. Ancak sorunlar-a, antinaturalist sosyoloji anlayışı açısından yaklaşım yollarını ortaya koyacağız. Bu, liberalizm örneğine değginlikle olacak; nevarki sonuçta sosyalizm de, her çeşidinden politikolojik anlayış ta açıklığa kavuşacak; kısacası, sosyolojik metodüğün temeli belirlenmiş bulunacaktır.

II) Politikolojide plüralizm ve rölativizm

Politikolojik alanda plüralizm ve rölativizm, düşün özgürlüğü ve demokrasinin —ayrı ayrı— önkoşulu olarak görülmektedir. Politik anlayışlar çeşitli ve bunların hepsi de asal olacaktır ki, her politik düşün meşru —geçerli— ve dolaşısıyla da saygın olabilsin! Durumu Gustav Radbruch'un görüş açısından almamızda yarar vardır. Buna göre insansal —sosyal— alanda salt gerçeklik-ler- yoktur. Her sosyal gerçeklik, —bir politik anlayışa— görecelidir. Örneğin karışma, sosyalist anlayışa göre gerçek —doğru—, liberalizme göre yanlış-gerçekters-tir. Radbruch böylece düşün özgürlüğünü garantilemek istemektedir. Zira, tersi halde, gerçek olan politik anlayış dışındakiler meşruluklarını yitirecekler ve doğallıkla bunlara özgürlük tanımak ta anlamını yitirecekti. Böyle bir yaklaşımın yerindesizliği açıkça ortadadır. Önce, eğer politik alanda tek gerçeklik varsa bu, yanılgin anlayışlara özgürlük sağlamak üzere bir kenara atılamaz. Sonra da böylece düşün özgürlüğü sağlanmış değil de yokedilmiş olur. Zira düşün, —doğruluğu kuşkunc bir— politik anlayışa bağmlanaraktan özgürlüğünü yitirmiştir.

Burada bir sorun da böylece demokrasinin —meşru— varlık olanağını yitirip yitirmediğidir. Ortada tek bir gerçeklik varsa, düşün özgürlüğünün değil ama, seçimin anlamı ne olacaktır? Bilimin demokrasiyi kurtarmak gibi bir amacı bulunmamakla birlikte şunu deyimleyelim ki bu, demokrasinin varlık hakkını hiçbir biçimde sarsmamaktadır. Seçim, gerçekliğin kabullenimini dışarmaz. Demokrasiyi demagojiden ayıran da budur. Örneğin bireysel hak ve özgürlükler, demokrasilerde hiçbir çoğunluğun ortadan kaldıramayacakları gerçekliklerdir. Öylesine ki bunların çoğunluğa yokedildikleri rejim demokrasi değildir. Demek oluyor ki seçim, gerçeklikler ile sınırlı sonuç doğuran bir prosededir. Tek gerçeklik bireysel hak ve özgürlükler de olmayıp örneğin çoğunluğa dayanaraktan yargının bağımsızlığını kaldırmak ta demokrasi ile bağdaşmaz. İşte böylece gerçeklikler saptandıkça çoğunluğun içtençsel yetkisi de daralacak ve fa-

kat bu, seçimin yokedilimine yolaçmayacaktır. Söz konusu gerçeklikler, insanın maddesel ve anlamsal patrimuanını meydana getiren değerlerdir. Sorun da, hangi politik anlayışın bu değerlerin geliştirilmesine elverişli bulunduğudır. Değimiz üzere biz burada sadece liberalizmi saptayacağız ve fakat bu arada sorunu genelde de aydınlatmış olacağız.

III) Liberalizm ve devlet

Liberalizm —gerek etimolojik ve gerekse terminolojik bakımdan— özgürlükçülük anlamına gelmekte; özgürlükçülük bireysel hak ve özgürlüklere dayalığı deyimlemekte; bireysel hak ve özgürlükler devlete karşı öngörülmekte ve dolayısıyla da liberalizmin devlet karşıtlığı ile özdeş olduğu kabullenilmektedir. Şunu hemen deyimleyelim ki böyle bir yaklaşım, devlet fenomenine olduğu kadar, liberalizm fenomenine de ters düşer. Evet liberalizm özgürlükçülük demektir ve özgürlükçülük te bireysel hak ve özgürlükleri içerir. Ama bu bireysel hak ve özgürlüklerin devlete karşı öngörülmesi, devlet fenomenine değil de devletin ampirik varlığına dayanırılmakta ve liberalizm de böyle bir öngörüden yola çıkmaktadır. Durumun anlaşılabilmesi için işe, Gurviç'in görüşüyle başlayalım.

Gurvitch'e göre liberalizm —tıpkı anarşizm gibi— toplumun spontane düzenini devlet-in organize- düzenine karşı çıkarıcı —ve yeğleyen— görüşlerden biridir ve bu bakımdan da sosyoloji tarihinde olumlu bir etkiye sahiptir. Buysa açıkça —hiçbir biçimde— kabullenilemeyecek bir görüştür. Zira söz konusu olanı, devlet düzeni değil ve fakat devleti şu ya da bu biçimde ele geçiren yöneticilerin koydukları düzendir ve liberalizm de devlet düzenine değil de bu yönetmen-ler- düzenine karşı çıkmaktadır. Gerçekte, bireysel hak ve özgürlükler gibi, toplum düzeninin de devlete karşı çıkarılması söz konusu edilemez. Toplumun düzeni de, sosyomoral gereksinmeler ile belirli bir potansiyel düzendir ki devletin varlık nedeni de zaten böyle bir düzeni kurup korumaktır; yani sos-

yoloji, toplumun spontane düzenine değil ve fakat devlete bağımlıkla var olan bu düzene asallık tanımak durumundadır. Ve beryen —kompreansif sosyolojiye dayalı— bir deyişle devlet ideal tipini, husserlyen —fenomenolojiye dayalı— bir deyişle devlet fenomenini saptayıp bunlardan olan deviyasyonları —. Salomon'un deyişiyle tarihsel koşullar altındaki deformasyonları— ortaya koyup bunların nedenlerini araştırmak —ve doğallıkla da yoketmek— gerektir!

Gurvitch'in liberalizm ile anarşizmi özdeş paralelde öngörmesi de, konunun aydınlanması bakımından üzerinde durulmaya değer. Belki anarşizmin devlet karşıtlığı da, ampirik devlet-yönetmenler-in, devlet fenomenine ters düşen tutumlarından kaynaklanmaktadır. Ama görünen odur ki anarşizmde bu saltlaşmakta; anarşizm, devletin kendisine karşı yön almakta, onu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Oysa liberalizmin böyle bir salt devlet karşıtlığı yoktur. Onun istediği hiçbir biçimde devletin ortadan kaldırılması değil ve fakat toplumun spontane düzenine yada bireyin özgür girişim gücüne karışmaması ve karışmamakla da kalmayıp her çeşit karışmalara engel olmasıdır. Konuya biraz eğilindiğinde görünen odur ki liberalizm, devlete dayalı bir sosyal düzeni öngörmektedir. Eğer düzen, devlet karışması dışında var olan bir spontane sosyal düzen olsaydı, o zaman devletin koruyuculuğu altına alınmasının anlamı olmazdı. Nitekim tersi tutumdaki anarşizm, devletin kaldırılmasıyla işlerin en iyi biçimde yürüyeceğini savlarken böyle bir spontane sosyal düzenden yanallığını göstermektedir. Buna karşılık, devleti kaldırmak söyledursun, ona belbağlar durumdaki liberalizmin spontane sosyal düzenin varlığına inandığı hayli kuşkunçtur. Biraz paradoksal da olsa, «antietatist bir etatizm» deyiimi, liberalizmin tutumunu belirlemekte yararlı olacaktır. Buna göre etatizm, «etatist etatizm»i; liberalizm ise, «antietatist etatizm»i savunmaktadırlar. Her ikisi de etatizmdir; spontane değil ve fakat devlete dayalı bir sosyal düzeni öngörmektedir. Tek ayırım, devlete dayalı bu sosyal düzenin, etatizmde devlet girişimi, liberalizmde ise özel girişimci kimlikte oluşudur. Hattâ her ikisinde de entervansiyonist bir anlayış ege-

mendir. Sadece karışma, etatizmde pozitif, liberalizmdeyse negatiftir.

Durumun açıklığa kavuşması için, Marx ve Durkheim'm devlete değgin görüşlerine değinmemizde yarar vardır. Bunların her ikisi de natüralist bir sosyoloji anlayışını savunmaktadırlar. Gerçi Durkheim sosyolojist bir tutum benimsemiş, toplumun, doğanın yanısıra bir ikinci doğa oluşturduğunu öne sürmüş; kolektif röprezantasyonlar görüşüyle natüralizmden ayrılmış görünmektedir; ama gene de, sosyal olayların «şey olarak» incelenimini benimsemiş ve bunu açıkça deyimlemekten de çekinmemiştir. Marx'ta bu biçimde bir deyimlemiş yoksa da, natüralist sosyoloji anlayışı tartışılmazlıkla egemendir. İşte devlete de böyle —realitenin veriteyi temsillediği— bir natüralist gerçeklik ve dolayısıyla da sosyoloji anlayışıyla yaklaşan Marx onu, üretim araçlarına sahip olanların olmayanlar üzerinde dominasyonunu sağlayan bir kurum kimliğinde görmüş ve —belirsiz bir süre proletaryanın hizmetinde işgördükten sonra— müzeye kaldırılması gereğini savunmuştur. Bu, natüralist bir sosyoloji anlayışının, devlet fenomeni-yada ideal tipi-ni inyore eden normal bir tutumudur. Oysa Durkheim, tüm «şey»ciliğine karşın, devleti, ampirik varlığı dışında bir fenomen —ideal tip— olarak öngörmüştür ki bu bakımdan konumuza büyük yarar sağlayacak bir görüş benimsemiştir. Onun için bunu özellikle ele almak istiyoruz.

Durkheim'a göre devlet, ne ekonomizm (ekonomik liberalizm)in savladığı gibi sosyal yaşamın bir negatif karışmacısı ve ne de sosyalizm (marksizm)in öne sürdüğü üzere ekonomik mekanizmanın bir basit çarkı olmayıp ahlâksal disiplinin mükemmel bir organizasyonudur. Buysa, artık açıkça görüldüğü üzere, ampirik —reel— devlet değil de, olması gereken yada zaten olagelip olagiden devlet fenomeni —ideal tipi—dir. İmdi bu görüşün marksizme değgin yönü gerçeği deyimlese de liberalizme ilişkin olanı, konumuzu aydınlatacak bir tartışmaya götürmek gerektir. Evet, yukarıda da değindiğimiz üzere liberalizm, devleti bir negatif karışmacı kim-

liğinde öngörmekte ve bu da Durkheim'm görüşünde bir yerindelik olduğu izlenimi vermektedir. İzlenimin gerçeği karşılamamasının nedeniyse, sanki liberalizmin «ahlaksal disiplinin bir mükemmel örneği» olan devlete karşı çıktığına yolaçmasıdır. Oysa liberalizmin karşı çıktığı devlet, devlet fenomeninin tarihsel koşullar altında deformasyon-perversiyon-unu deyimleyen devlettir. Bu devlet, üretmenin ürettiğini gaspedercesine elinden alıp soyluların lüksüne yada klerjenin dünyadış çabalarına özgüleyen bir —sözde— devlettir. Yani liberalizm, Gurvitch'in savladığı gibi, toplum-un spontane- düzenini devlet-in organize- düzenine karşı çıkarmakta ve fakat yalnızca, içinde varlık gösterdiği —XIII ve XIX.— yüzyılın bu devlete karşı çıkmaktadır. Bunun —konumuz yönünden— anlamıysa, spontane sosyal düzene ters düşmeyen bir devlete karşı, liberalizmin herhangi bir itirazı olmamak ve dolayısıyla da böyle bir devletin karışımına tümüyle açık bulunmak gerektiğidir. Spontane sosyal düzene bir gözattığımızda durum iyice belirlenecektir.

IV) Liberalizm ve spontane sosyal düzen

Şunu deyimleyerekten girelim ki toplum iyi —fonksiyona sâhip— bir varlıktır. İnsanı yaratan —bireyi insanlaştıran— toplumdur. Bu bakımdandır ki Durkheim Tanrı'mın toplum olduğunu; ancak, ilkel insanların toplumu kavrayacak mantal düzeye erişmemişlikleri nedeniyle, yaratıcılığı bir soyut varlığa empüte ettiklerini bildirmektedir. Gerçekteyse yaratıcı olan, —tanrı'nın halifesi kimliğini taşıyan ya da Tanrı'nın kendi imajına göre yarattığı ya da kendini aşarak oluşturagiden— insandır. Ancak, Tanrı'dan ayrıklıkla insan, belirli bir ortamda yaratabilmektedir ki işte toplum bu ortamdır. Bunun —gene konumuz yönünden— anlamı, toplumun ancak insansal değerlerin varedilimlerine elverişli bir ortam biçimlediği ölçüde iyi olacaktır. Buysa kendikendine olmamakta; kendi hâline bırakıldığında toplum, kendisel varlığına uygun bir gidişim almamaktadır. Toplum

—Stammeler'in deyişiiyle— dıřardan dzenlenmiř olup sosyal dzen —R. Pinto'nun deyişiiyle— sűrajutedir.

Bűtűn bunların anlamı, spontane sosyal dzenin, eylemsel deęil de potansiyel bir varlıęa sâhip bulunduęudur. Comte'un gűrűř aısmıdan belirtecek olursak potansiyel sosyal dzenin eylemselleřmesi için devlet-yűnetmenler-in karıřması gerekmekte; ancak bu durumdadır ki toplum, —daęılmadan varlıęını sűrdűrebilecek— bir demet (faisceau) biçimlemektedir. Comte'a gűre nonentervansiyonizm, teolojik dűnemin bir sűrvivansı olup karıřılmaksızm en iyi bir biçimde iřlemesi için toplumun iyi bir űstűn varlık yanından yűnetilmekte olması gerekir.

Konumuza řu son noktadan baęlanacak olursak Comte'un hakkı vardır. Gerçekten de, —liberalizmin űncűsű sayılan— fizyokrasinin kurucularından Dupont de Nemours, spontane sosyal dzeni, açıkça Tanrı'ya baęımlarken, liberalizm ile âdeta űzdeřleřen Adam Smith te toplumun en kűtűyű bile iyiye dűnűřtűren bir bűyűlű mekanizmaya sâhiplięinden sűzetmektedir. Bu bakımdandır ki liberalizm spontane sosyal dzeni bir eylemsel dzen biçiminde űngűrműř ve karıřılmadıęında toplumun en iyi bir biçimde iřledięini űne sűrműřtűr. Nevar ki bűtűn bunlar, liberalizmin nonentervansiyonizmi içerdięi anlamına gelmez. Dedięimiz gibi liberalizm, belirli bir istorik devlete karřı çıkmaktadır o kadar! Bu devletse, sosyal yařanıma, potansiyel sosyal dzeni aktűelleřtirmek için deęil de, kűtű bir keyifsellikle karıřmaktadır. Bunun akontraryosu, spontane sosyal dzeni potansiyelden eylemlele dűnűřtűren bir devlete ve dolayısıyla da devlet karıřmasına karřı liberalizmin bir diyeceęi bulunmamasıdır. Hele spontane sosyal dzen, toplumun kendisel dzeni deęil de ona devletçe saęlanan dzen ise!

V) Liberalizmin sans ve esansı

řimdi spontane sosyal dzen sorununa deęgin gűrűřűnden devinerekten liberalizmin sans ve esansını kavramaya

çalışalım! Açıkça görüneni odur ki liberalizmin bağılılığı, toplumun doğal düzeni-spontane sosyal düzen-ne değil ve fakat —kişisel yada sosyal— yarar-çıkar-laradır. Örneğin eğer spontane sosyal düzen bu yarar-çıkar-lara ters düşse, liberalizmin bunu duraksamasız bırakacağı kuşkusuzdur. Fakat biz böyle varsayımları hesaba katmaksızın analizlerimizi, en azından olasılıklara dayalıla sürdürmek zorundayız. Böyle bir olasılık, —gerek dünya ve gerekse yurt çapındaki olayların açıkça gösterdiği üzere— devlet erkinin çekilmesi sonucu toplumun liberalizme değil ve fakat tüm tersine bir yönde devindiğidir. Bunun anlamı da liberalizmin, spontane sosyal düzenin —eylemsel— ürünü olmayıp en azından devlet karışması ile ayakta duran —ve de devletçe kurulan— bir sosyo-ekonomik düzeni temsillediğidir. Bir diğer deyişle liberalizm, spontane sosyal düzene dayalı bir —«sosyolojik»— anlayış değil ve fakat —özgür özel girişimi öngören— bir politikojüridik ideolojiyi temsillemektedir.

Bu durumdaysa sorun, bu ideolojinin gerçeği ne ölçüde karşınladığı ve insansal değerlere ne oranda uygun düştüğüdür. Konumuzun —gerek antinatüralist sosyoloji anlayışının ve gerekse liberalizmin ne olduğunu göstermeye dönük— can alıcı noktası da budur. Böylece ilk vurgulanmak isteneğini, realitedeki libelizm-ler-in liberalizm fenomenini —yani gerçek liberalizmi— temsillemmediği, gerçek liberalizmin, kendi mantığı doğrultusunda sosyomoral gereksinmeleri karşımlayan fenomence belirli bulunduğudur. —Daha çok antinatüralist sosyoloji anlayışı için önemli olan— ikinci noktaysa, liberalizm fenomeninin, sansı mı, yoksa esansı mı yanından belirli bulunduğudur. Sorun, antinatüralist sosyoloji anlayışı için —en azından bu noktada— kapital yer tutan fenomenolojik sosyal metodolojinin saptanımı için çözümünü kaçınılmaz karakterdedir ve fenomenolojinin temsilcilerince de çözüme bağlanmış gibi görünmemektedir: Acaba, esansın yamsıra —ondan ayırık— bir sansm varlığı söz konusu mudur; yoksa esans, formel ve materyel esans olarak iki bakımdan mı öngörülmektedir? Gerçi iş bu kadarla kaldığında —özellikle pratik açıdan— pek önem taşımamakta; for-

mel esanstan ayırık varlığa sâhip bir formel esans, sanstan pek te ayırık bulunmamaktadır. Fenomenoloji alanında sanstan da söz edilirken, genellikle üzerinde durulanı esanstır; fenomenin bir esans olaraktan kavranmasıdır ve esans ta formelliği içinde alınmakta; fenomen, biçimsellikle belirli kimliğine indirgenerekten kavranılmaktadır. Buysa, antinatüralist sosyolojinin jüstifikasyonuna götüren —anlamsala dönük— zorunluğun yadsmımmı içeren bir formalist sosyoloji anlayışında karar kılınmasından başka bir anlama gelmeyecektir. Biz, fenomenolog sayısı kadar fenomenoloji olduğuna değgin fenomenolojist anlayışa sığınarak sansın esanstan ayrıklığına ve ikincisinin birincisince belirlendiği bir fenomenolojik yaklaşıma dayalı bir sosyal metodüğün gerekliliğine ve hatta bunun —sosyolojik açıdan— fenomenoloji için bir meşruluk önkoşulu biçimlediğine inanmaktayız. Öyleyse —liberalizm fenomenine değgin— konumuz bakımından işe, liberalizmin sansını saptamakla başlayıp buradan esansına varmamız gerekmektedir. Bir diğer deyişle liberalizmin esansı, ancak, sansına uygun bulunduğundadır ki, liberalizmi temsilleyebilir.

—Her konuda olduğu gibi— liberalizmin sansını da iki bakımdan ele almak; önce onun karşınladığı anlamı saptayıp sonra da bunun realitede gerçekleşimi üzerinde durmak gerektir. Bu bakımdan tutulacak yol, —liberalizmin esansı olarak bilinegelen— birtakım prensiplerin insansal değerlere ve realiteye oranlanmm saptanmasından geçer. Sözkonusu prensiplerse —genelde— bireyin özgür girişim gücü ve —buna bağlı olaraktan da— noenoetervansiyonizmdir. Şimdi bunları —yukarıki açıdan— ayrı ayrı ele alalım.

A) Bireyin özgür girişim gücü ve liberalizm

Önce, ekonomik ve sosyopolitik liberalizmler arasındaki ayrıma bu noktada biraz değinmek zorundayız. Zira liberalizm, doğal hukuk —anlayışı— ile karışmakta —ve hatta nerdeyse özdeşleşmekte—; bu bakımdan da bireyin özgür gi-

rişim gücü, bir insansal değer kimliğinde sunularaktan liberalizmin savunsunda gerekçe yapılmaktadır. Buysa, ancak —demokrasinin en az ortaklaşasını biçimleyen— sosyopolitik liberalizm yönünden geçerli bir tutumdur. Ekonomik liberalizm açımsdansa bireyin özgür girişim gücüne dayalılık, —ekonomik— verimliği sağlama yönünden savunumlu olup insansal değerse, buna bağımlıkla —dolayısıyla— sözkonusudur: Ekonomik çaba, —her çaba gibi— eyleme —devinme— dayanır; bunun için de ilk iş, insanı devindirmek, eyleme geçirmektir. İmdi insan —hiç değilse büyük çoğunluğuyla— öyle iyilik değil ve fakat çıkar uğruna devinen bir yaratıktır. Öyleyse bireyin önünde çıkar yolları alabildiğine açılmalıdır.

Bunun, ahlakın rökonstitüsyonu konusunda bir yaklaşım biçimlediği açıktır. Gerçi —görünüşte— iyilik bir yana bırakılmakta ve —egoizme dayalı— bir devinme bağlanılmaktadır. Nevarki bu, liberalizmin ahlaksal yaklaşımını ortadan kaldırmaz. Zira ahlâk, iyilik yapmayı değil ve fakat iyiliğe ilişkin bulunmayı içerir. Kaldı ki bu —egoist dinamik— ahlâkım iyiliğe oranı, klâsik ahlâkinkinden hiç te aşağı değildir. Liberalizm, «asal olan iç âlem-niyet-dir» diyerekten bireyi devinsizliğe iteleyen anlayışa karşılık; insansalm oluşumunda önkoşulu biçimleyen devinimi temel almaktadır. Sonra da iş bununla bitmemekte; mikro düzeydeki çıkarım makro düzeyde bir iyiliğe dönüşümü öngörülmektedir. Hiçbir biçimde yadsınmaz bir gerçektir ki, ekonomik kalkınma olmaksızın ahlâksal görevin yerine getirilmesine olanak yoktur. Üst yanı, bireyin duyuncunu susturması ve en kötüsü, yardım psikozu içinde aşağılık duygusunu kamrmasıdır. Öyleyse insansal —sorunlara— yaklaşım, ilk plânda ekonomik kalkınmayı öngörecektir; bundan sonradır ki sağlanan olanakların ahlâksal görevin yerine getirilmesine özgülenimi yolları düşünülecektir. Böylece sorunun çözümünde karşımıza iki konu çıkmaktadır ki bunlardan biri, ekonomik kalkınmada liberalizmin devlet karışmasını dışarıp dışarmadığı; ikincisiyse, ekonomik kalkınmayla sağlanan olanakların ahlâksal görevin yerine getirilmesine özgülenişinde devletin devreye girmesine

zorun olup olmadığıdır. Acaba liberalizm entervansiyonizmi ve ahlâkı dışarmakta mıdır —dışarmamakta mıdır— ya da içermekte midir —içermemekte midir—?

B) Entervansiyonizm ve liberalizm

Önce şunu belirtelim ki liberalizmin monentervansiyonizmi benimsemesinin gerekçesinde yatan, bireyin özgür girişim gücü değil ve fakat spontane sosyal düzendir. Zira devlet karışmasını dışaran, bireyin özgür girişim gücü değil ve fakat spontane sosyal düzendir. Ancak toplumun bir doğal düzeni bulunduğu vardır ki devlet işe karışamayacaktır. Biz, anarşizmden ayrıklıkla, liberalizmin böyle bir düzenin varlığını içermediğini yukarıki açıklamalarımızda göstermiştik. Bireyin özgür girişim gücünün devlet karışmasını dışarmasıysa, hiçbir biçimde söz konusu olamaz. Zira tüm tersine devlet, bireyin özgür girişim gücünü ıslandırıcı karışmalarda bulunabilir. Öyleyse liberalizmin dışardığı, bireyin özgür girişim gücünü sekteleyen —frenleyen— devlet karışmasıdır.

Toparlayacak olursak, yaygın anlayışa göre liberalizmin esansı, toplumun doğal düzeni, devlet karışmazlığı ve bireyin özgür girişim gücüne dayalı ekonomik kalkınma olmak üzere bir triniteyi içermektedir. Oysa soruna, sansın belirlediği esanstan devinen bir yaklaşımla çözüm arandığında bunlardan ilk ikisi varlık hakkını yitirmekte ve liberalizm fenomeni, —sans ve esans olarak— bireyin özgür girişim gücüne dayalı bir ekonomik kalkınma modeline indirgenmektedir. Zira toplumun doğal düzeni anlayışı, natüralist sosyoloji anlayışından aktarma bir siyantizmi temsillemekte olup hem yanılgin ve hem de liberalizm fenomenine girik bulunmamakta; devlet karışıklığı da, devletin, üretken sınıflardan —âdetâ— gasp yoluyla aldığı ürettikleri, aristokrasi ve klerje gibi steril sınıfların üretken olmayan çabalarına özgülediği bir istorik döneme ilişkin bulunmaktadır. Bireyin özgür girişim gücüne dayalı bir ekonomik modeli temsilleyiştir ki, liberalizm fenomenine girik bir ayırıcı özelliktir. Bunun anlamıy-

sa, bireyin özgür girişim gücünün ancak ekonomik kalkınmayı sağlamaya dönüklükle liberalizm fenomeninin ayırıcı özelliğini biçimlemesi ve dolayısıyla da ekonomik kalkınmaya yararı şöyle dursun, zararı dokunan bireysel girişimlere liberalizm fenomeninde yer olmadığıdır. Bu konuda bir yamsal yön de, liberalizmin ahlakla bağdaşımında devlet karışmasına olan gereksinmenin devlet karışmasını jüstifiye edip etmediğidir. Konumuzu, bu iki noktanın aydınlığa kavuşturulmasıyla tümleyelim: Liberal ekonomik kalkınmada devlet karışması, ekonomik kalkınmanın ahlaksal görevin yerine getirilmesine dönüşümünde devlet karışması! Bu, bir bakıma liberalizmin meşruluk sorunudur: Eğer devlet karışması ekonomik kalkınmayı engellemek bir yana, hızlandırıyor, en azından olumsuz etkilemiyorsa, o zaman liberalizm kendi lojisi —sansı— ile çelişir ki, meşrusuzlaşır demektir. Durum, ekonomik kalkınmanın ahlaksallığa dönüşümü yönünden de özdeştir.

1) Liberal ekonomik kalkınma ve devlet karışması

Son zamanlarda «bırakınız...»in bırakılmasıyla, liberal ülkelerde de bir plânlı kalkınma modeli dönemine girildiği yadsımmazlıkla ortadadır. Bunun açık anlamıysa, liberalizmin devlet karışmasını dışarmadığı; bununla bağdaşırılığıdır. Böylece planın sosyalist ekonomiyi içerdiği tezi de batkımıştır. Sosyalist ekonomide plânın zorunlu, liberal ekonomideyse yol gösterici olduğu tezi de —bu bakımdan— değer taşımaz. Her iki plân da —ekonomik ilerleme için— zorunlu olup aradaki ayırım, birincisinde buyruksal, ikincisindeyse önlemsel bir biçimde uygulamaya konulmasıdır. Tüm sorun, ampirik varlıkların, fenomenlerine uygun bir varlık ve işleyiş biçimine kavuşturulmasında düğümlenmektedir.

Önce bu —fenomenine indirgenim— mikro düzeyde söz konusudur. İnsanın sosyal —daha doğrusu devletsel— bir hayvan (zoon politikon) oluşu kimlik belirlemeden öteye pek anlam taşımayıp soruna ışık tutma yönünden önemli olanı

homo faber ya da homo sapiens'ta deyimini bulan âlet yapârlık ve de anlamsallıktır. Dediğimiz üzere —ekonomik— liberalizm bunlardan birincisini asallıkla öngörmekte ve fakat dolayısıyla ikincisine de olumlu bir yaklaşım deyimlemektedir. Sonuncusunu aşağıya erteleyerekten birincisine baktığımızda görüneni, asal olanın —saltlıkla— «bırakınız..» değil ve fakat —olumlu— «işgörmeye bırakınız»a indirgenirliğidir. Oysa —kendi hâline— bırakılmakla bireyin hiç te iş görme yolunda devinimi yeğlemediği —furyerizme karşın— ortadadır. Bir başka deyişle birey, —ahlâksallıkta olduğu gibi— ontolojikman üret-dış, deontolojikman üretken bir yaratıktır. Öyleyse liberalizmin —üretkenliğe dayalı— sansına uygun bir yaklaşım; bireyi üretkenlik doğrultusunda devinime götürecektir bir karışmayı içermek gerekmektedir. Bu, kuşkusuz ki bu evrede, bir devlet karışmasının içerildiğini göstermez. Özel işletmelerin de —bireyi üretim yönünde devindirmeye yetik— bir fonksiyonu üstlenebilecekleri pek güzel düşünülebilir. Soruna biraz eğilmekte yarar vardır.

Bu, bir bakıma, Durkheim'm —liberalizme hiç te ters düşmeyen— devlet-grupman ilişkisine değginlikle öngördüğü bir problemdir: Bireyin yönlendirimi devlete bırakıldığına —devlet, grupmana göre daha yapay bir kurum olduğundan— bir baskı düzenine götürür; bunun için devlet ile birey arasına sögonder grupların girmesi gereklidir. Ancak, —baskı ile sosyal kadronun genişliği arasında ters orantı var olduğu için de— işin grupmanlara bırakılması da sakıncalara yol açmakta; baskıyı önlemek üzere devlet karışmasına gerek bulunmaktadır. Durum ekonomik özel girişimler bakımından da temelde budur. Nitekim devlet karışmasının saltlıkla bireyin özgür girişim gücünü zedeleyeceği düşünceyle ekonomik alanın bu karışma dışında tutulması sonucu, her türlü insanlık koşullarından yoksunlukla çalıştırılan kitleler gerçi üretimi anısı sayılır ölçüde arttırmıştır; ama, liberalizmin varlık hakkını yokeden rejimlerin ortaya çıkmasını ve prestij sağlamalarını da nedenlemekten geri kalmamıştır. Şurası yadsınmazdır ki, eğer liberalizm, sağlık, çalışma koşulları, en az ücret... gibi alanlarda devlet karışmasını

benimsemeseydi —sosyopolitik liberalizmi bırakıp baskı rejimleriyle bağdaşma yoluna da gitse— varlığını uzun süre koruyamazdı. Kaldı ki üretimin —insanlık dışı— kıyasıya çalıştırmayla başarılı olduğu kanısı da, karışmacı dönemdeki ekonomik büyümenin öncekine oranla kat kat büyük olması karşısında tümüyle yanlıgındır.

Bu noktada sendika sorununa da değinmek zorunludur. Zira devlet-in sözkonusu- karışması, kendiliğinden değil ve fakat işçi sendikalarının devleşen gücü karşısında olmuştur ve bu da Durkheim'm —grupmanların bulunmaması hâlinde devlet baskısının artacağı yollu— görüşünü haklı çıkarır bir izlenim bırakmaktadır. Aslında sendikanın meşruluk koşulu, «bırakınız...»dır. Madem bırakıldığında işler en iyi yürümektedir, öyleyse işvereni olduğu gibi işçiyi de —«özgür»— bırakmak gerektir. Öylesine ki, başlangıçta devlet ile birey arasına giren bir —yabancı— varlık olarak liberalizme ters düşer görülen sendika, bu kez onun ayrılmaz gereği sayılmaya başlanmıştır. Durumdaki terslik te açıktır: Sendikanın varlık nedeni, ancak devletin karışmadığı dönem-haller-de açıklanmalıdır: İşler devletin karışması dışında en iyi biçimde yürüyecek; bunun için de işveren ve işçiler işlerini özgür girişim —savaşım— yollarıyla yürüteceklerdir. Devletin sağlık, çalışma saati, minimum ücret, emeklilik... konularını düzenleyen karışmalarda bulunduğu dönemdeyse sendikanın —kuşkusuz ki bugünkü kimliğiyle— varlık nedenini açıklamak pek te kolay olmasa gerektir. Tek —ve yukarıki açıklamalarımız karşısında geçersiz— açıklama biçimi, liberalizmin karışmazlığı içermesidir: Devlet karışmayacak —oysa karışmaktadır—; işveren ve işçiler çalışma yaşamını kendi girişimleriyle düzenleyeceklerdir. Sonuçta işveren, devlet karışmasının yanısıra —ve fakat bundan tümüyle ayırık natürdeki— bir de işçi sendikalarının karışmasına uğramış ve bu da üretimi —kuşku yok ki— olumsuz etkilemekten geri kalmamıştır. Kısacası durum, özgür girişim gücünü devindirmeye dönük liberalizmin sansıyla tersleşir bir karakterdedir.

Bütün bunların konumuz yönünden anlamı, özgür giri-

şimlerin, fenomenlerine indirgenmekle üretselliklerinden yitirmedikleri ve indirgenimde kendisellik sözkonusu olmadığı gibi, sendikaların da yetkin bulunmadıklarıdır. Bildiğimiz üzere toplum da, işlerin en iyi biçimde yürütümünü sağlayan tanrısal ya da büyümlü bir varlığa kendisellekle sâhip değildir. Böyle bir iyiye dönüştürü ancak toplumun buna göre düzenlenmiş kimliğini deyimleyen toplum fenomeni bakımından söz konusudur. Bu işi yapacak; olay toplumu, fenomen topluma dönüştürecek tek yetkin varlıksa devlettir. Öyleyse sorunun çözümü açıkça ortada olup devletin, toplumu fenomenine indirgeyecek biçimde düzenlemesine dayanmaktadır: Ormanları, yolları, eğitim, öğretim, sağlık hizmetleri, polisi, ordusu, işçi ve işveren sendikaları... üretime göre düzenlenmiş; üretdiş çabalara çıkış yolları tıkanmış bir toplumda bireyin özgür girişim gücüne tüm olanakların açık tutulması! İşte liberalizm fenomeninin sansı ve —dolayısıyla da— esansı budur ve bu, —antinatüralist, gerçek bir— sosyolojinin verilerine de uygun düşmektedir.

2) Liberalizmin ahlâksallığı ve devlet karışması

Önce vurgulayalım ki —ekonomik— liberalizm ahlâksal bir sistemi içermemekte ve dolayısıyla da doğal hukuk anlayışı açısından jüstifikasyonu çabaları bir anlam deyimlememektedir. Doğal hukuku temsilleyen sosyopolitik liberalizm olup bu ikisi, aralarındaki ilişki koekzistanstan ileri gitmeyen, apayrı iki anlayıştır. Örneğin özgürlük ve mülkiyet ikincisinde ahlâksal değerler iken; birincisinde üretim açısından benimsenmekte; özgür bırakılan girişim ve dokunulmaz mülkiyet, üretken devinime götüren mobil ve motifler olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu, yukarıda da değindiğimiz üzere, —ekonomik— liberalizmin dolaylı ahlâksallığını gözden kaçırılmamalıdır. Konuya geçmeden bu noktada şunu belirtmekte yarar görmekteyiz ki —özgür girişim gücü ve mülkiyetin dokunulmazlığına değgin— bu iki ayırıcı özellik, ekonomik liberalizm ile kapitalizm arasında da bir ayrıma yol açmakta; bunlardan birincisi ekonomik liberaliz-

min, ikincisiyse kapitalizmin sansını oluşturmaktadır. Bu bakımdan, kapitalin girişmen elinde bulunduğu ekonomik liberalizm, kendini etikman ve ekonomikman jüstifiye etme durumunda değilken; kapital ile onu elinde bulunduran arasındaki ilişki ve kapitalin üretim alanına aktarımı gibi sorunlar, tartışmaya konu biçimleyebilmektedir. Bu bakımdan ekonomik liberalizm, adâlet ile çatışmak şöyle dursun, adâlete tüm uygun düşmektedir. Gerçekten de eğer adâlet, Ulpianus'tan bu yana söylenegeldiği biçimde «herkese lâyük olduğunu vermek» ise, ekonomik değeri elinde bulundurma, onu meydana getirenden daha lâyığı düşünülemez. Aristo'dan bu yana kabullenile gelen restitütif adâlet açısından alındığında da durum başka türlü değildir. Restitütif adâlet, bir kimsenin topluma katkıda bulunduğu ölçüde servet, mevki ve rütbe sâhibi olmasını içerir ki, bu bakımdan da toplum servetinin artmasına en büyük katkıda buluna girişmenin de bundan en büyük payı alması gerektir. Kısacası, —ekonomikman olduğu gibi— etikman da ekonomik liberalizm savunumlu bir görüşü temsillemekte; ancak bunun önkoşulunu, —kapital ve— servetin girişmen elinde bulunması biçimlemektedir. Buysa öyle —toplumun tanrısal ya da büyüsel kimliğine dayalı— bir spontane oluşumla sağlanacak bir durum olmayıp devletten başka bir varlığın yetkin bulunmadığı bir düzenlemeyle başarılabilir olan toplum fenomeninin gerçekleştirimi ile olanaklıdır. Ancak, vurgulamakta yarar vardır ki iş liberalizmin lojigine uygunlukla yürütülecek; özgür girişimi ısılandırarak önlemlerle sürdürülecektir. Liberal ülkelerde uzun süredir uygulanagideni de budur.

Ekonomik liberalizmin ahlâksal kimliğini saptayabilmek için onun klâsik ahlâk ile karşılaştırımını yapmamız yerinde olacaktır. Klâsik ahlâk anlayışı endividüel ve entansiyonel karakterli iyiliği içeren bir aksiyolojiyi deyimlemektedir. Yani birey iç âleminde iyiliği öngörmekteyse, eylemi kötülük doğursa da ahlâklı; tersine, iç âleminde kötülük öngörmekte —ve hattâ iyilik öngörmemekte— ise, eylem, iyi sonuç verse de ahlâksızdır. Öylesine ki örneğin ahlâksal göreve da-

yali kantiyen ahlâk, gösteriş ve korkunun yanısıra, zevk için yapılan iyiliklerin de ahlâksallığını kabullenmez. Bunun açığa tersine tutumdaki ekonomik liberalizmin ahlâksallığı temsillemezliği kanısı yaygındır. Oysa bunda bir petisyon dö prensip söz konusudur: Evet ahlâk iyiliği içerir ama bunun eyleme değil de iç âleme dönüklüğü, kamtlanımı gereken bir sav-yaygın kanıdan öteye değer deyimlemez. Biraz kurcalandıgımdaysa tüm tersine iyiliğin düşünceden çok eyleme dönük bulunduğu ortaya çıkar ki bu da endividüelden giderek evrenselliğe götürür. Açıkçası ahlâksallık, olanak ölçüsünde çok kişinin iyiliğini sağlayan eylemi içerir ve bu bakımdansa ekonomik liberalizmin konumu —tutumu—, ahlâksallığa, klâsik ahlâka dayalı sosyopolitik anlayışlardan daha yakın bulunmaktadır. Ekonomik liberalizm, gemaynşafttan gezelsafta geçişi temsillemekte; komünöter ilişki biçimlerinin yerine, sosyeter-endividüalist-i ilişki biçimlerini getirmektedir. Bu bakımdandır ki Cerman düşünürleri onu, zorunlu bir kötülük olarak karşılamaktadırlar. Buna göre ekonomik liberalizm, ahlâklı komünöter sosyal yaşantı yerine ahlâksız sosyeter yaşantıyı getiren ve fakat önüne de geçilemeyen bir sosyopolitik düzendir. Antinatüarlist bir anlayışı temsillemeyle birlikte natüarlist bir anlayışın ürünü bulunan bu cermanist düşünce tümüyle yanılıgımdır. İlk kez, ahlâksız bir anlayışın sosyal gelişim adına sineye çekilmesi, bilimin kurtarılması için gerçekliğin özgeçilmesi gibi bir absürdütiyi deyimler. Sonra da, ne komünöter yaşantı biçimi iyi ve ne de sosyeter yaşantı biçimi kötüdür. Bağımsızlığını kazanan birey, insansal değerlerin oluşturumunda özgür girişim gücünü her çeşit karışmadan sıyrılmışlıkla kullanmak istemektedir ve insanın maddesel ve anlamsal patrimuanına sağlanan katkıdan daha büyük bir iyilik te düşünülemez. Şunu söyleyebiliriz ki, bir yandan acıma sömürüsüne son vererekten, kendini geliştirmeye yönelmiş kişilikli insan yetişmesine ve böylece de gerçek insana değer vermeye götüren; öte yandansa, ekonomik kalkınmanın sağladığı potansiyelle geniş kapsamlı iyilik olanakları kazandıran ekonomik liberalizm, moralite konusunda, ahlâk temeline dayalıği öngören klâsik anlayışlar-

dan çok daha bir ahlâksal davranış modeli oluşturacak karakterdedir. Yeter ki, karakteristiğini yukarıki açıklamalarda verdiğimiz esansına kavuşturulmuş olsun!

Sonuçlayacak olursak, her alanda olduğu gibi sorun realist ve rasyonalist bir biçimde ele alınmalı; zayıf-varlıksız-lardan yana çıkarken antikapitalist ve antiempyralist bir psikozla birey ve ulusların sağlıklı gelişim olanaklarının yok edilimine yolaçılmamalıdır. Evet asal olan sosyal yaşamın etik-insansal- değerler doğrultusunda düzenlenimidir; ama unutulmaması gerekeni, bu değerlerin soyutlukla değil ve fakat uygulamayla fonksiyon görecektir. Bu bakımdansa yukarıki açıklamalarımızın gösterdiği üzere ekonomik liberalizm hiç te yadsınamayacak bir model oluşturmaktadır. Ancak, bu modelin gerçek- fenomenine uygun bir biçimde saptanabilmesi, onun —kompreansif sosyoloji anlayışının ideal tip ve fenomenoloji anlayışının fenomen konusunda yerindelikle öngördükleri üzere— konseptüelman belirli varlıklarına indirgenmesi gerektir ki bu da —özellikle fenomenolojik anlayışın ileri sürdüklerinin tersine— olan alanda spontanelikle oluşmamakta; bu konuda, en yetkin otoritenin —varlığın— devlet olduğu bir karışmaya gereksinme duyurmaktadır. Bireyin özgür girişim gücünün —ekzistansiyalist terminolojiyle— kollektif apareyler ve özellikle devlet aracılığıyla evrenselleşmesi, özdeş paraleldeki ekonomik liberalizm için de geçerlidir: Bireysel iyiliğin genel iyiliğe dönüşümüne ve özgür girişim gücünün gerek endividüel ve gerekse enter-nasyonal düzeyde yaygınlaştırımına dönük bir anlam ve biçimi oluşturma kimliğinde tanılanahilecek olan liberalizm fenomenine doğru gelişim, ancak, uygulanımı devlete verik bir davranış modeline göre gerçekleşimlidir.